

**AZƏRBAYCANIN ORTA PLEYSTOSEN ƏSRİNİN
HEYVANAT ALƏMİNİN PALEOEKOLOGİYASI****M.Q.KƏRİMOV****Gəncə Dövlət Universiteti**

Məqalədə Azərbaycanın orta pleystosen əsrinin heyvanat aləminin paleoekologiyasına həsr olunmuşdur.

Kompleks tədqiqatlar əsasında orta pleystosenin birinci yarısının heyvanat aləmi isti rütubətli iqlim şəraitinə uyğunlaşmış növlərin, ikinci yarısının heyvanat aləmi isə soyuq və quru iqlim şəraitinə uyğun olan heyvanat növlərindən ibarət olmuşdur.

Azərbaycanın orta pleystosen əsrinin heyvanat aləmi V.V.Boqacıyev (1932), V.İ.Qromov (1940), N.K.Vereşahin (1939, 1945, 1959), R.D.Cəfərov (1955), Burçak-Avbamoviç, R.D.Cəfərov (1955), D.V.Hacıyev (1965) və s. tədqiqatçılar tərəfindən öyrənilmişdir. Lakin bütün bu tədqiqatçıların işləri XX əsrin 60-cı illərinə qədərki mərhələni əhatə edir və həmin tədqiqatçılar Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən aşkar edilmiş heyvan qalıqlarının yerlərini göstərməklə kifayətlənmişlər. Təqdim etdiyimiz məqalədə tərfimizdən və digər tədqiqatçılar tərəfindən Azərbaycanın, xüsusi Kür çökəkliyinin müxtəlif bölgələrindən aşkar edilmiş heyvan qalıqları da öz əksini tapmışdır. Məqalədə, həmçinin, mövcud və son illərdə orta pleystosen çöküntülərindən aşkar edilmiş heyvan növlərinin yaşadığı paleocoğrafi və paleoekoloji şəraitin təhlili verilmişdir.

Hazırda Azərbaycan ərazisinin müxtəlif bölgələrindən tapılmış ayrı-ayrı qalıqlardan başqa, bir çox heyvan qalıqlarının cəmləşdiyi kəsiliblərdən 70-dən çox heyvan növü müəyyən edilmişdir. Bu növlərin bir çoxları, nəinki, Qafqazda, hətta, ona yaxın ərazilərdə yaşamır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ərazisinin orta pleystosen çöküntülərindən aşkar edilmiş onurğalı heyvan növləri həmin əsrdə mövcud olmuş növlərini tamamilə əks etdirməsə də, əldə edilmiş tapıntılar əsasında həmin əsrin landşaft-iqlim şəraitini və heyvanat aləminin ekoloji şəraitini müəyyən etməyə imkan verir.

Heyvanat aləminin qalıqlarına əsasən orta Pleystosenin təbii şəraitini bərpa edərkən, ilk növbədə, onların müasir yayılma arealları ilə müqayisə edərək, hazırda onların hansı ekoloji şəraitdə yaşamasını nəzərə almışıq. Eyni zamanda, orta Pleystosen çöküntülərindən aşkar edilmiş heyvanların müasir arealları uzun geoloji inkişaf yolu keçərək, həm təbii və həm də, antropogen dəyişmələrinə məruz qalmışdır. Odur ki, müasir heyvanat aləminin orta Pleystosendə yaşamış analoqları həmin əsrdə sərbəst yayılmışdır. Onların hazırkı analoqları insanlar tərəfindən ciddi təzyiqlərə məruz qalaraq, ekoloji şəraitin kəskin dəyişil-

məsinə səbəb olmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Orta Pleystosendə mövcud olmuş heyvanat aləmi sonrakı əsrlərdə xüsusilə müasir şəraitdə növ və sayca kəsgin dəyişilmişdir. Bəzi növlər isə tamamilə sıradan çıxmışdır. Bütün bu deyilənlər orta Pleystosenin heyvanat aləminin ekoloji şəraitinin bərpa edilməsini xeyli mürəkkəbləşdirir.

Beləliklə, yuxarıda deyilənləri nəzərə almaqla, Pleystosendə mövcud olmuş 70-dən çox heyvan növündən 40-a yaxını orta Pleystosenin payına düşür. Bu növlərin əksəriyyəti Azıx paleolit düşərgəsindən, az miqdarda isə, Duzdağ, Qaraca, Bozdağ, Qaraməryam kəsilişlərindən, Kiçik Qafqazın şimal-şərq yamacının (Başkənd-Dəstəfur çökəkliyindən) çay terraslarından, göl çöküntülərindən tapılmışdır.

Bu heyvanların 40-dan çox növü Azıx mağarasının orta pleystosen (orta aşel) çöküntülərindən aşkar edilmişdir. Bunlarda kirpi, böyük nalburun, Megel nalburunu, bayquş, adı uzunqanadlı bayquş, boz dovşan, iri gəmirici (otyığan), kiçik gəmirici, ərəb-dovşanı, adı taxıl siçanı, dağ kor siçanı, dovşan, tülkü, canavar, porsuq, çaqqal, daş dələsi, mağara ayısı, mağara kaftarı, vaşaq, qamışlıq pişiyi, pələng, şərq Qafqaz dağ keçisi, bizon, sayqa, ceyran qalıqları aşkar edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azıx mağarasından aşkar edilmiş bu növlərin çoxu orta aşel təbəqəsinin üst qatından aşkar edilmişdir. Orta aşelin alt qatını təşkil edən (orta Xəzərin əvvəli) çöküntülərin tərkibi çox kasıbdır və qeyd etmək lazımdır ki, Azıx mağarası orta aşel çöküntülərini Azərbaycanın dəniz mənşəli orta Xəzər yaşlı çöküntüləri ilə müqayisə etdikdə məlum olur ki, heyvan qalıqları ilə zəngin olan üst aşel təbəqəsi (orta Pleystosenin üstü) Azərbaycanda, xüsusilə, dağlıq ərazilərdə baş vermiş soyuqlaşma (buzlaşma) əsrlərinə müvafiq gəlir. Bu soyuqlaşma zamanı paleolit insanları mağara şəraitində yaşamağa məcbur olmuşlar və ovladıqları heyvan qalıqları da mağarada toplanmışdır.

Heyvan növlərinin kasıb olduğu orta pleystosenin alt qatı çöküntüləri Azərbaycan ərazisində buzlaqarası istiləşmə zamanı toplanmışdır. Bu zaman mağaradan kənardə (açıq düşərgələrdə) daha əlverişli şərait mövcud olduğuna görə insan mağaranı tərk etmişdir. Buna görə də, belə istiləşmə mərhələsində toplanmış çöküntülərin tərkibində mədəni tullantılar, o cümlədən, heyvan qalıqlarına az təsadüf edilir. Lakin mağaradan kənardakı orta pleystosen çöküntülərinin alt qatı (alt Xəzər çöküntüləri) çöküntüləri kəsilişləri müxtəlif heyvan qalıqları ilə daha zəngindir. Məsələn, Kiçik Qafqazın şimal-şərq yamacının Gədəbəy, Daşkəsən bölgələrinin dağarası göl və allüvial mənşəli orta Pleystosen çöküntülərinin alt qatında müxtəlif heyvan qalıqlarına (nəhəng maral, xallı maral, Mosbax atı, şərq Qafqaz turu və s. heyvan qalıqlarına daha tez-tez rast gəlinir (Ələsgərov, 1968). Eyni zamanda, orta Kür çökəkliyi ərazisinin Duzdağ, Qaraca dəniz mənşəli və Yuxarı-Salahlı göl çöküntülərinin orta Pleystosen kəsilişlərinin alt qatından vəhşi öküz, kaballoid atı, nəhəng maral və s. heyvan qalıqlarına (təyinat D.V.Hacıyevindir) rast gəlinir.

Aparılmış kompleks tədqiqatlar göstərir ki, Azıx mağarasının müxtəlif heyvan qalıqları ilə zəngin olan orta Pleystosen yaşlı çöküntüləri Azərbaycan ərazisində baş vermiş soyuqlaşma, dağlıq ərazilərdə isə buzlaşma mərhələsinə müvafiq gəlir. Soyuqlaşma zamanı paleolit insanları soyuqdan mühafizə olunmaq üçün mağaralarda, o cümlədən, Azıx mağarasında sığınacaq taparaq, ovladıqları heyvanların ətini yedikdən

sonra mağaranın daxilinə tökmüşlər və nəticədə mağara çöküntüləri tərkibində zəngin heyvan qalıqlarının toplanmasına səbəb olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində (Kiçik Qafqazın şimal-şərq yamacında, Ceyrançöl və Acınohurda aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, orta Pleystosenin buzlaqarası mərhələsinə (əsrin əvvəlinə) nisbətən soyuqlaşma mərhələsində (əsrin sonunda) heyvanat aləminin tərkibi xeyli fərqli olmuşdur. İlk növbədə, orta Pleystosenin əvvəlində mövcud olmuş onurğalı heyvanlar daha çox erkən Pleystosenin sonundakı heyvanlara çox yaxındır. Orta Pleystosen çöküntülərinin üst qatından tapılmış heyvan növlərində və onların miqdarında kifayət qədər fərq vardır. Bu mərhələnin onurğalı heyvanları müasir heyvanlara daha oxşardır. Xüsusilə, çöküntülərin üst qatından aşkar edilmiş iri heyvanlardan ayının alt çənə sümüyü mağara ayısından xeyli fərqlənir və müasir ayların çənə sümüyünə daha yaxındır (D.V.Hacıyev, 1965). Eyni zamanda, Mosbax at növü kaballoid at növünə daha çox yaxınlaşır. Bu zaman çütdırnaqlılarda da bəzi dəyişikliklər baş verir. İlk dəfə olaraq xallı maral, Sayqa, cüyür, şərq Qafqaz vəhşi öküzü, dağ keçisi, ceyran kimi heyvanlar meydana gəlir. Bunlardan başqa, orta Pleystosen əsrinin sonunda boz dovşan, daş dələsi kimi onurğalı heyvanlar da yaranır.

Beləliklə, orta Pleystosenin ikinci yarısının onurğalı faunasının təhlili göstərir ki, onların bir çoxları Şərqi Qafqazın heyvanat aləmi sırasından çıxmışdır. Həmin əsrdə mövcud olmuş onurğalı fauna növləri sübut edir ki, orta Pleystosenin sonunda Şərqi Qafqazda, o cümlədən, Azərbaycanda kəsgin soyuq iqlim şəraiti hökm sürmüş və bununla əlaqədar olaraq, bir sıra növlər sıradan çıxmış, soyuq iqlim şəraitinə uyğunlaşmış yeni növlər yaranmışdır. Bu zaman iqlim şəraitinin ciddi soyuqlaşmasını, həmçinin, orta Pleystosenin üst qatından götürülmüş nümunələrin tərkibində soyuq iqlim şəraitinə uyğunlaşmış bitki (tozağacı, cırtıdan tozağacı, qütb söyüdü və s.) örtüyünün üstünlük təşkil etməsi də sübut edir.

Orta Pleystosenin heyvanat aləminin ekoloji şəraitinə gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, bu əsrin birinci yarısında (buzlaqarası əsrdə) mövcud olmuş növləri daha zəngin olmuş və bunların bəzi növləri hazırda Qafqazda, digər ərazilərdə yayılmışdır.

Orta Pleystosen çöküntülərindən aşkar edilmiş heyvan qalıqlarından biri də adı tülkü qalıqlarıdır. Hazırda bu növ əsasən Qafqazın düzənlik, alçaq və orta dağlıq ərazilərində geniş yayılmışdır. Xüsusilə, Orta Kür çökəkliyinin alçaq tirələrində, psevdokarstlarda daha çox rast gəlinir.

Orta Pleystosendə meydana gəlmiş canavar Qafqazda, Avropa və Asiyada geniş yayılmış heyvandır. Hər hansı ekoloji şəraitə davamlıdır. Lakin mülayim iqlim şəraitinə daha çox üstünlük verir. Çaqqal Qafqazda düzənlik, dağətəyi və alçaq dağlıq ərazilərdə yayılmış heyvandır. Əsasən sıx tuqay meşələrində, qamışlıqlarda və kolluqlarda yaşamağı üstün tutur. -35°C temperatur şəraitinə dözümlüdür, lakin dərin qar örtüyünə dözmür.

Daş dələsi Azərbaycanda Böyük və Kiçik Qafqazda, Talış dağlarındakı dağ meşələrində, qayalıqlarda, tuqay meşələrində yayılmışdır. Onlar, adətən 2600-2700 m yüksəklikdə yaşamağı daha üstün tuturlar. Arid zonalarda dələ qayalı-çınqıllı ərazilərdə müşahidə edilir.

Orta Pleystosen çöküntülərində rast gəlinən porsuğun kifayət qədər dəyişmiş müasir növü hazırda Qafqazda, Avropada, orta Asiyada geniş yayılmışdır. Meşə örtüyünün təpəli, tirəli, yarpaqlı bölgələrində yaşamağı üstün tutur. Belə sahələrdə yer altı yuvaların düzəldilməsi daha asan olur.

Orta Pleystosen çöküntüləri tərkibində geniş yayılmış mağara kaftarı artıq sonrakı əsrlərdə rast gəlinmir. Çox güman ki, müasir kaftar növü mağara kaftarlarının dəyişilmiş və inkişaf etmiş formasıdır. Orta Pleystosen əsərində mövcud olmuş kaftarların mağara şəraitinə uyğunlaşması həmin əsrdə güclü soyuqlaşma və buzlaşmalarla əlaqədar olmuşdur.

Orta Pleystosen çöküntülərindən aşkar edilmiş mağara ayısı da, yalnız həmin əsrdə Qafqaz ərazisində müşahidə edilir. Bu heyvanların qalıqları Azıx mağarasında və Kiçik Qafqazın orta dağlıq ərazilərindəki çay terraslarında daha tez-tez müşahidə edilir. Bu da göstərir ki, mağara ayısı əsasən, enliyarpaqlı dağ meşələrində yaşamağı daha üstünlük təşkil etmişdir.

Mağara ayısı hazırda dünyanın heç bir bölgəsində müşahidə edilmir.

Orta Pleystosen çöküntülərində rast gələn vaşaq heyvanının qalıqlarının müasir nümayəndəsi hazırda Qafqazın və Orta Asiyanın dağlıq ərazilərində, Sibir və Uzaq Şərqdə yayılmışdır. Qafqazda, başlıca olaraq palıd, fısqıq, ardıc meşələri ilə örtülü olan kəsgin meyilli qayalıqlarda tez-tez rast gəlinir. Bəzən yüksək dağlıq qurşaqlarda (alp çəmənliyində) meşəsiz qayalıqlarda müşahidə edilir. Talış meşələrində daha tez-tez rast gəlinir.

Bəbir Qafqazda meşəsiz çöl, yarımsəhra və səhra landşaftından başqa bütün ərazilərdə müşahidə edilir. Subalp çəmənliyində, enliyarpaqlı meşələrdə, sıx kolluqlarda rast gəlinə bilər. Daha çox qayalıqlarda və qaya uçqunlarında müşahidə edilir. Ən çox dağ keçilərinin, cüyürün və çöl donuzunun çox yayıldığı bölgələrdə rast gəlinir.

Pleystosen çöküntülərində ən geniş yayılmış onurğalı heyvanlardan biri də Pleystosen atları olmuşdur. Avropada bu heyvanlar meşə-çöl landşaftında cəmləşmişdir. Qafqazda Pleystosen atları Kür-Araz ovalığının düzənliklərində və dağətəyi bölgələrdə yayılmışdır. Azıx mağarası və Kiçik Qafqazın öndağlıq bölgələrində pleystosen atları ilə yanaşı pleystosen eşşəkləri də, mövcud olmuşdur. Bu növ əsasən yarımsəhra və çöl landşaftlarında məskunlaşmışdır.

Orta Pleystosendə Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış Merka kərgədanı hazırda Afrikanın Savanna və çöl landşaftlarında yaşayır. Hazırda nəcib maral Zakapratiyada, Krımda, Qafqazda, Orta Asiya dağlarında, Sibirin cənubunda, Altay və Uzaq Şərqdə yayılmışdır.

Yamaqları az meyilli dağlıq ərazilərdə yaşamağa uyğunlaşmışdır. Yay vaxtları subalp zonasında daha tez-tez rast gəlinir. Qışda orta və aşağı meşə zonasına enir.

Pleystosen çöküntülərindən aşkar edilmiş nəhəng maralların qalıqlarının digər heyvan qalıqlarına nisbətən üstünlük təşkil etməsi sübut edir ki, bu növ Şərqi Qafqazda geniş yayılmış fauna olmuşdur. Azıx mağarasında, Kiçik Qafqazın şimal-şərq yamacında, Orta Kür çökəkliyində yayılmış Pleystosen çöküntüləri tərkibində müşahidə edilən qalıqlar

sübut edir ki, bu heyvanlar meşə-çöl, seyrək meşəlik və yarım açıq landşaft şəraitində yaşamağa üstünlük vermişlər.

Orta Pleystosenin birinci yarısında (buzlaqarası istiləşmə əsrində) Azərbaycanın heyvanat aləmində yayılmış xallı marallar nəcib və nəhəng marallara nisbətən daha mülayim isti iqlim şəraitinə uyğunlaşmış heyvandır. Hazırda Aralıq dənizi ətraflı zonada Cənubi Amerikada yayılmışdır.

Ekoloji xüsusiyyətinə görə dağətəyi ərazilərin meşə-çöl landşaftı şəraitində, tirəli-təpəli kolluqlarda və açıq çöl şəraitində yaşamağı üstün tutur.

Orta Pleystosen çöküntülərinin üst qatından tapılmış cüyür qalıqlarının müasir növü Qafqazda Rusiya Federasiyasının Avropa, Ural, Sibir, Uzaq Şərq bölgələrində, Orta Asiyanın dağlıq ərazilərində yayılmışdır. Azərbaycanda Böyük və Kiçik Qafqazın, Talış dağlarının alçaq və orta dağlıq ərazilərindəki palıd, fısdıq meşələrində, bəzən seyrək meşələrdə, hətta, meşəarası açıqlıqlarda tez-tez rast gəlinir. Bəzən Tuqay meşələrində də, müşahidə edilir. Dərin qar örtüyü şəraitində çətin yaşayır.

Orta Pleystosen çöküntülərinin üst qatından aşkar edilmiş dağ keçisinin (vəhşi öküz) müasir növü Böyük və Kiçik Qafqazın yüksək dağ silsilələrinin kəsgin sıldırımli qayalıqlarında yaşamağı üstün tutur. Hazırda Zaqatala qoruğunda özlərinə sığınacaq tapmışlar.

Alçaq və orta dağlıq ərazilərin Orta Pleystosen çöküntülərindən aşkar edilmiş dağ keçisi qalıqları sübut edir ki, onlar həmin əsrdə qeyd olunan ərazilərdə yaşamağı üstün tutmuşlar. Lakin, insanın təsərrüfat fəaliyyəti artdıqca bu heyvanlar tədricən sıxışdırılaraq yüksək dağlıq ərazilərinin mürəkkəb relyefə malik olan ərazilərində yaşamağa məcbur olmuşlar.

Ceyran Orta Pleystosen əsrindən meydana gələrək müasir dövrümüzə qədər Azərbaycan ərazisində yaşamış heyvandır. Lakin, hazırda onlar Azərbaycanda təbii şəraitdə, demək olar ki, qalmamışdır. Yalnız Şirvan qoruğunda ciddi nəzarət altında saxlanılır. Bu heyvan növü tarixi dövrə qədər Kür-Araz ovalığının əksəriyyət bölgələrindəki yarımşəhra və çöl landşaftlarında yaşamışdır.

Çöl donuzu (qaban) Avropanın cənubunda, Qafqazda, Orta Asiyada, Sibirin və Uzaq Şərfin cənubunda yayılmış heyvandır.

Azərbaycanda Böyük Qafqazın cənub yamacının dağətəyi bölgəsində, Kiçik Qafqazın alçaq və orta dağlıq bölgələrində, Talış zonasında, Kür-Araz ovalığının Tuqay meşələrində geniş yayılmışdır. Çox vaxtı göl və su hövzələrinin qamışıqlarında məskən salmağı üstün tutur. Bəzi hallarda arid bölgələrin seyrək meşələrində təsadüf edilir.

Bizon (vəhşi öküz) üst Pliosen-erkən Pleystosendə meydana gəlmiş Boş taurus növünün qalığıdır (Vereşagin, 1959). Qafqaz zubru XX əsrin 20-30-cu illərində heyvanat əlamı sırasından insanlar tərəfindən məhv edilmişdir. Beləliklə, Orta Pleystosenin əvvəlində mövcud olan onurğalı heyvanları həmin əsrin sonundakı heyvanlarla müqayisə etdikdə aydın görünür ki, onlar biri-birindən kifayət qədər fərqlənir. Belə ki, orta Pleystosenin ilkin mərhələsinin heyvanları erkən Pleystosenin (Bakı əsri) son mərhələsinin heyvanlarına daha çox oxşayır. Orta Pleystosenin ikinci yarısının heyvanları daha çox müasir heyvanlara uyğunlaşır. Lakin, erkən Pleystosendən fərqli olaraq orta Pleystosendə bir sıra yeni

növlər (canavar, çaqqal, dovşan, cüyür, tur, buynuzsuz keçi və bəzi gəmiricilər) meydana çıxır. Erkən Pleystosenə nisbətən orta Pleystosendə heyvanat aləminin tərkibinin belə dəyişməsi sübut edir ki, bu əsrdə Azərbaycanın ərazisində təbii şərait istiləşmə və quraqlaşma istiqamətində dəyişmişdir. Buzlaşma əsrindən buzlaqarası əsrə keçmişdir.

Eyni zamanda, Orta Pleystosenin birinci yarısına nisbətən (buzlaqarası istiləşmə zamanı) ikinci yarısında (buzlaq əsri) heyvanat aləminin tərkibi dəyişərək müasir fauna növlərinə daha uyğunlaşır. Yeni növlər arid və soyuq iqlim şəraitinə daha çox uyğunlaşır.

Ümumiyyətlə, orta Pleystosenin onurğalı heyvanlarının tərkibi sübut edir ki, bu əsrdə Azərbaycan ərazisində şaquli zonallıqdan və təbii şəraitdən asılı olaraq müxtəlif landşaft şəraitləri hökm sürmüşdür: yarımsəhra və çöl şəraiti (çoxsaylı gəmiricilər, Pleystosen eşşəyi, ceyran, kərgədan); Tuqay meşələri (qaban, nəhəng maral, qamışlıq pişiyi və s.); alçaq dağlıq və dağətəyi (cüyür, ayı, maral, çöl pişiyi və s.); yüksək dağ çəmənliyi və qayalı yamaclar (Dağ keçisi, Şərqi Qafqaz turu və s.).

Orta Pleystosenin birinci yarısının heyvanat aləmi isti iqlim şəraitinə uyğunlaşmış növlərin üstünlük təşkil etməsi ilə, ikinci yarısının heyvanat aləmi isə soyuq iqlim şəraitinə uyğunlaşmış heyvanların üstünlük təşkil etməsilə fərqlənir.

ƏDƏBİYYAT

1. Величко А.А. и др. Палеогеография стоянки Азых-древнейшего поселения первобытного человека на территории СССР. Изв. АН СССР, сер. Геогр., N3, 1980.
2. Верещагин Н.К. Млекопитающие Кавказа. История формирования фауны. М-д., Изд-АН СССР, 1959.
3. Мамедов А.В., Алескеров Б.Д., Атакишиев Р.М. Вещественный состав и условия накопления среднечетвертичных озерных отложений Западного Азербайджана Изв. АН Азерб. ССР, сер. Наук о земле, N 3, 1983.
4. Мамедов А.В., Алескеров Б.Д. Палеогеография Азербайджана в раннем и среднем плейстоцене. Изд. АН Азерб. ССР, Баку, 1988.
5. Мусейбов М.А. и др. О новом местонахождении четвертичной флоры и фауны в Северо-Восточном Азербайджане. Учен. Зап. АГУ, N3, 1967.
6. Джафаров Р.С. Новый представитель четвертичных насорогов Бинагадинской фауны. Изд-во АН Аз. ССР, Баку. 1955.
7. Гусейнов М.М. Археология Азербайджана (каменный век), Баку, 1975.
8. Мамедов А.В., Ширинов Н.Ш., Алескеров Б.Д. Вещественный состав и условия накопления культурных отложений Азыхской стоянки. Академия наук Азербайджана. Науки о земле. №3, 1999.
9. Мамедов А.В., Алескеров Б.Д. Плейстоцен Азербайджана. НАНА, Институт Географии им. Г.А.Алиева. Баку-2002.

ПАЛЕОЭКОЛОГИЯ ПОЗВОНОЧНОЙ ФАУНЫ АЗЕРБАЙДЖАНА В СРЕДНЕМ ПЛЕЙСТОЦЕНЕ

М.Г.КЕРИМОВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы палеоэкологии позвоночной фауны Азербайджана. На основании комплексных данных установлено, что в составе позвоночной фауны

ны в первой половине среднего плейстоцена преобладающими видами являются обитатели теплых и влажных климатических условий, а в составе фауны второй половины среднего плейстоцена преобладают обитатели холодных и более сухих климатических условий.

**PALEO-ECOLOGY OF VERTEBRATES
IN AZERBAIJAN DURING MID-PLEISTOCENE**

M.G.KERIMOV

SUMMARY

The article provides extensive information on the paleo-ecology of vertebrates in Azerbaijan during mid-Pleistocene.

The complex analyses indicate that the vertebrates of the mid-Pleistocene were formed during two stages differing from each other for their environmental conditions. During the first half of the Pleistocene, the animals preferring warm humid climate prevailed. However, the second half of this era witnessed the domination of animals used to the cold, due to the sharp cooling (glaciations) of the Azerbaijani climate.